

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIX/1-2

БЕОГРАД
1991.

Митар Пешикан

(Институт за српскохрватски језик, Београд)

О МЕЊАЊУ ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА И УРБАНИХ МИКРОТОПОНИМА

Развој градова стално изискује стварање нових топографских имена, а у појединим раздобљима долази до већих замена ранијих имена, не само урбаних микротопонима него и имена градова и села. Аутор сугерише стварање мерила којих би се придржавали програмери имена. Текст је био припремљен за једну планирану а неодржану расправу о овој теми у Одељењу језика и књижевности САНУ.

Просторна имена — општа топонимија и урбана микротопонимија — важан су део језичке материје и битно обележје културног и духовног амбијента. Зато морају бити у постојаној пажњи хуманистичких грана науке и културе, посебно оних чији је предмет језик.

Стални начелни циљ треба да буде: постојани и добро уобличени именослов, који неће бити манипулативни него трајно утемељени део језика и у коме су имена језички складна и подесна; у њиховој симболичној компоненти мотивација треба да буде општепризната и неоспорна, ненаметнута не само од мањине већини него и од већине мањини.

Све те захтеве потпуно је задовољавао самоникли старински именослов. У средњовековно доба владарска и државна моћ није примењивана у програмирању земљописних имена. И кад су имена насеља настајала од вољно пробраних имена (на пример обе *М и т р о в и ц е* по црквама св. Димитрија, *П р о к у п љ е* по цркви св. Прокофија), то је текло потпуно спонтано, а српски народни језик потпуно их је прилагодио своме складу и својим законитостима. Највећи број имена

насеља и других знатнијих географских имена настао је у средњем веку или је преузет из још старијег доба. То је самоникли летопис народног и историјског памћења и ризница коју треба дефинитивно заштитити од сваке манипулације.

Старинска имена и новија творба

Ново доба, код нас од XIX века а другде у свету и раније, донело је велике потребе за новим именима, због изградње насеља, уличних мрежа и других објеката; донело је и обичај да се у имена уноси разноврсна симболика. Ранија дуготрајна туђинска власт у неким пределима (као што су Косово и Метохија и пречански крајеви) била је окрњила самоникли народни топономастикон. Многа словенска и старосрпска имена угашена су, а објективно су фаворизовани туђи језички утицаји. Отуда је разумљиво и логично што су се у таквим пределима јаче испољиле тежње да се именослов допуни и саобрази нашим узусима и нашем културном, традиционалном и језичком бићу.

Велики део новијих симболичких имена код нас има неспорну мотивацију и може се прихватити као нормално испољавање историјске самосвести; на пример *Урошевац* наомак немањичке престоне Неродимље, *Обилић* крај косовског попришта, *Деспотовац* код знамените задужбине деспота Стевана, *Србобран* на месту где су пречански Срби водили бојеве за свој опстанак. Као и другде по свету, преселеничке струје уносиле су и нова имена у своја нова станишта. Те новине су само проткале, а не и затирале затечени старији именик, и то је њихова добра страна, јер је природно да се имена наслојавају, да у њима оставе печат сва битнија историјска раздобља, и срећнија и мање срећна.

И у урбану микротопонимију, која се углавном морала стварати изнова, унесен је велики број лексиконских имена и појмова који заслужују да трајно остану у народном памћењу и буду део културне и националне свести и историјског сећања.

И у структуралном погледу велики део нових имена нашао је повољно решење. За творбу имена насеља доста су примењивани погодни традиционални модели једночланих имена на *-ац* и *-ово/-ево* (нпр. *Обреновац*, *Његошево*). Створен је систем имена улица, са два главна типа. Због краткоће и гипкости, далеко је најподеснији модел с једночланом придевском маркацијом (нпр. *Сопотанска*, *Немањина*); додатни му је квалитет ако садржи и оријентациони податак

(нпр. Дунавска улица дуж Дунава, Темеринска ка Темерину). Као прихватљив модел, иако језички мање економичан, усталила се и двочлана генитивска маркација, погодна за мотивско обележавање (Лукијана Мушицког, Војводе Пријезде). Економичности и гипкости оба модела доприноси што се реч "улица" може изостављати.

Аномалије у новотворинама и њихове поправке

Нису, међутим, избегнута ни лоша решења, аномалије, мотивске и структуралне, које су нанеле штету логици и складу нашег просторног именика.

Пре свега, нису избегнута структурална погоршања. Нови језички израз већ је силно оптерећен опширним и гломазним називима, и свака замена једночланог имена називом од две а поготово више речи наноси штету складу језика и његовом добром комуникативном функционисању. Посебно су, на пример, неподесна двочлана имена насеља једнака личном имену (Јаша Томић, Генерал Јанковић), јер немају логичне деривације и падежне промене (нпр. какав је акузатив од Јаша Томић?). У именима улица неподеснији су него поменути два главна модела називи с једночланом генитивском маркацијом (Улица бродараца, Улица првоборца, Улица Девалдових, Улица платана), јер се реч "улица" не може изостављати ни одвајати (у набрајањима и формуларима).

У заменама имена много пута је складнији и језички подеснији назив замењен језички и ономастички лошијим. Низ складних једночланих имена насеља замењен је двочланим, од Доњег и Горњег Милановца до Титовог Ужица и Врбаса. Још пре рата гашена су тако погодна имена улица као што су Шумадијска (логично и као мотив и што води к Шумадији) или Светогорска; а у наше доба замењена су опширнијим конструкцијама нека имена која су могла служити као узор складног и подесног урбаног називља: Славија (сад службено Трг Димитрија Туцовића), улице Савска (пружа се дуж Саве, сад Слободана Пенезића Крцуна), Дечанска (најпре Едварда Кардеља, а сад Моше Пијаде).

С друге стране, до мотивских аномалија водило је претеривање у манифестационој намени именованости, воља моћника, поданичко угађање и тежња да се актуелна политичка вредновања, која су по правилу сфемсрна, осигурају или овскочече уграђивањем у именованост.

Почетак претеривања испољио се у обреновићко доба. Игром околности у просторни именик најјаче су се отиснула два имена која ни у самој лози Обреновића не стоје високо: настала су два **М и л а н о в ц а** (уместо Пореча и Бруснице), по у историји једва упамћеном кнезу Милану, и два **А л е к с а н д р о в ц а** (на месту Кожетина и Прхова), по последњем Обреновићу. Смена династије није искоришћена да се редукују овакве аномалије док још нису биле укореењене, него се наставило с праксом династичког мотивисања имена, без неопходне историјске дистанце. Уочавање аномалија из тога доба може нам служити за критичку поуку, али су имена која су се одржала већ потпуно укореењена, и у њих се не може дирати.

Да су послератни програмери имена, у доба формалне републике, испољили умереност у усмеравању именика и држали се бар претежно норми својствених природи имена, сад не би било проблема ревизије, јер је природно да свако раздобље, па и ово полувековно за нама, остави изван отисак на именима; довољно би у том случају било старати се о именима која тражи изградња нових објеката. Нажалост, није било тако, они нису извукли критичке поуке из ранијих застрањивања, него су их поновили и у понечему надмашили; и то се догађало не само одмах из рата и друштвеног преокрета, него и у последњој минулој деценији. Неумереним уношењем политички мотивисане симболике у просторна имена нарушено је њихово нормално наслојавање; а да је тога и мање, аномалију чини наметање култа и белега вође режима, његовог имена и рођендана — од градова до мостова, спортских објеката и такмичења. Остало или не остало име **Ј. Б. Тита** у прихваћеном меморијалном појмовнику, ван сумње је да је мимо сваке логике што су његов белег понела три значајна града у Србији и мање-више свака главна улица. И у уграђивању других имена у именик вредновање је често било врло релативно. Чашћени су више тренутни корисни савезници него подвижници; на пример, од иностраних револуционара у београдском уличном именику нашли су место Георгију Деж и Тољати, а Гевара није. Све је то наметнуло културну потребу да се претеривања и застрањивања редукују, пре него што се сасвим укорене. Али се с тим јавља и опасност да се неодмереним и збрзаним променама опет нанесе штета нашем просторном именику.

Треба дакле стручно помоћи, а и друштвено осигурати да промене имена заиста значе њихову нормализацију, довођење у бољи склад са општом нормом нашега именослова — а не замену једне исфорсиране симболике другом, поготово не таквом коју би опет део становништва доживљавао као наметнуту усмереност, до које би могао довести стицај политичких и националних прилика у некој средини. Имена нису зато

да кличу и манифестују, она су најбоља кад су неприметна. Несумњиво је оправдана поправка што су градовима у Србији којима је био додат придевак "Титов" враћена традиционална имена, неспорна и неутрална. Треба се надати и да ће се обновити древно и лепо име **П о д г о р и ц е**; а док трају колебања или скањивања о тој промени, било би добро да све званичне службе уважавају и употребу тог имена, остављајући на вољу људима хоће ли се служити старијим или новијим именом и остављајући времену и спонтаном обичају да регулише ово двојство.

Ово никако не значи да старије име увек има предност над новијим и да прикладна и подесна новија имена треба сматрати спорнима. За разне постојеће или могуће захтеве за враћање старијих имена насеља, поред воље мештана, треба оцењивати је ли старије или новије име у бољем складу с општом нормом и карактером нашег именоослова и његовим оправданим историјским менама. Коначна инстанца могло би бити неко тело културолошки компетентно и вођено само културолошком логиком, а овлашћено (за имена по Србији) од народне скупштине Србије. Такво тело могло би имати неке надлежности и у спорним питањима урбане микротопонимије, ако би негде дошло до застрањивања у мотивацији имена и до нарушавања опште културне норме.

И у градској микротопонимији при замени непримерених и неподесних имена нормална је алтернатива старије име, ако га је било и ако нема мотивских и структуралних недостатака. Ако и старије име има недостатака, треба тражити неку прикладну алтернативу, како би промена доносила несумњиво побољшање и поправку. На пример, главна београдска улица **М а р ш а л а Т и т а** звала се раније **К р а љ а М и л а н а**, а то је као алтернатива подложно критици; наиме, симболике Обреновића има у Београду доста: централне улице најзнатније двојице — Милоша и Михаила, и уз то још неколико улица и објеката (два конака, улице Милошеве браће и **Б а б а В и ш њ и н а**), а име краља Милана није најпогоднији симбол за главну улицу у главном граду. Правац пружања улице, од језгра града право к Врачару, даје и трећу мотивисану могућност: **В р а ч а р с к а**, што би било складно име с ненаметљивом и неспорном симболиком (истоимена уличица на Вождовцу могла би се назвати "Врачарска стара", "Врачарска II" или како друкчије).

Макар ово и остајало спорним, старија имена у доста случајева омогућавају логичну и несумњиву поправку. Треба, на пример, одмах поништити промену имена **С л а в и ј е**, тим пре што ту промену Београђани уопште нису прихватили и што Туцовић има важну улицу именовану по

њему. Сложенија је, међутим, ствар кад су у питању имена већ потпуно прихваћена у изражајном обичају, те се опиру мењању. У којој мери ће се редуковати неумерена и непримерена симболика, зависиће нормално од средине у којој имена првенствено живе. С једне стране, не може се наметати промена постојећег имена коју не подржи већина најзаинтересованијих, тј. оних који дато име уписују у своје адресе и документе; то треба утврдити било формалним гласањем било анкетом (стручном или службеном, а не новинарском, импровизованом или агитаторском). С друге стране, где се испољи воља за поправку именословних аномалија, не треба је ометати, него практичним и административним мерама олакшати да се савладају тешкоће скопчане с променом имена. Пре свега, промена имена не треба да повлачи обавезу замене важећих докумената, личних и других.

Изложене конкретизоване сугестије треба схватити егземплярно, као необавезну илустрацију могућног и пожељног приступа поправки имена. У делокругу професионалних језикословаца и ономастичара и није утврђивање конкретних мера, али јесте старање о чувању наше именословне ризнице и њене природе, предочавање начела и мерила независних од страначке преваге, која треба да штите наш именик од страначке и сваке друге манипулације.

Културна норма просторних имена

У интересу чувања нашег именика као културног наслеђа треба стварати културну норму које ћемо се придржавати при сваком одлучивању о топографским именима. Њен основни циљ истакли смо на почетку — да допринесе складном, језички подесном, неспорном и трајном именослову, а у ту сврху могу се дати и неке одређеније препоруке.

Треба заштитити од сваког даљег мењања сва старинска и самоникла имена. Имена насеља и други знатнији топоними део су општег израза, и њихово мењање није никакво искључиво право уже средине и локалног одлучивања. Колико је могуће и потребно, ту заштиту треба осигурати и прописима. Ако нека средина или територијална власт ипак прогласи промену неког старинског имена, друге средине нису обавезне да прихвате ту промену, него свако има право да у свом изразу задржи традиционално име; нпр. **Д у в н о** и даље можемо звати Дувном, колико нам год то буде практички подесно.

И у градској микротопонимији, иако је у њој мало самониклих старинских имена, треба тежити постојаности. Без обзира на значај мотива

који се жели симболично истаћи, то не треба радити по цену поништавања прикладних имена. Главни је задатак просторних имена да погодно служе у језичкој комуникацији, а не да манифестују програме и друштвена вредновања. Једине оправдане промене наслеђених имена јесу оне којима се, у рационално могућној мери, отклања нека аномалија или непримереност; са овим изузетком стално правило треба да буде: **именовати оно што се изгради а не прекрајати прикладна стара имена; не треба мењати ниједно име ако је језички подесно и мотивски нормално.**

Као мотивски нормалне и као врло погодан део урбаног називља, треба прихватити називе улица мотивисане географским именима, нашим домаћим или за нашу историју битним. Ово вреди не само за имена с одређеном историјском или духовном симболиком (типа *Мишарска*, *Студеничка*, *Хиландарска*) и за имена која указују на правац улице (*Кумодрашка* ка Кумодражу), него и за имена општите или неодређене конотације; и кад су мотивски неутрална, оваква имена својом целином сведоче о припадности града нашем историјском, културном и етничком простору.

Ако пак имена имају и одређенији симболични мотив, он треба да буде неспоран, општепризнат, прихваћен као трајни чинилац историјске свести, пијетета и историјског и културног вредновања. Природно је да ће у појединим срединама долазити до изражаја и посебна мотивација, условљена посебном регионалном или и националном традицијом и самосвешћу. Али и та посебна симболика треба да буде у равнотежи са општијом и са ширим културним простором, да тежи неспорним мотивима, прихватљивим за све битне компоненте становништва.

За вредновање мотива који се утврђују у имена неопходна је историјска дистанца. Без ње неминовно ће се уносити у именик не само симболични појмовник трајне вредности него и ефемерни историјски нанос, одраз тренутних пригодних гестова. За мотивацију имена погодни су симболи који издржавају смене поколења и политичких раздобља.

Ово вреди и за личности из културе и науке и — поготово — за личности, покрете, најчешће и догађаје и датуме из политичке историје. Одлуке о именима не треба доносити у атмосфери комеморативне, свечарске или официјелне пригодности, него онда кад се замисли могу мирно и критички просудити и кад се може одмерити најприкладнији вид симболике. За личности из културе и науке обично је преурањен суд ако њихово дело није бар четврт века било изложено стварном вредновању у јавном животу, а за политичке покрете, системе и њихове предводнике за оцену је битан исход њиховог периода, што изискује и полувековну дистанцу.

При избору имена стално треба тежити њиховој језичкој и комуникативној погодности. Ово је нарочито важно за имена која ће често бити у јавном изразу. За имена улица главно правило треба да буде једночлана (придевска) или двочлана (генитивска или придевска) маркација, а за имена тргова треба тежити једночлавној; још је подесније име ако је сачувано у облику именице (нпр. С л а в и ј а). Ако је само презиме или само име довољно маркантно, треба признавати спонтана народна упрошћавања (нпр. Т е с л и н а улица уместо Н и к о л е Т е с л е); није задатак имена да исприча о свом мотиву, него само да подсети на њега, а пре свега да служи као погодан топоним.

Ближу меморијалну информацију треба осигурати на друге начине. У сваком граду треба направити његов именик, који ће бити не само службена и техничка информација него и културолошка књига. Поред сажетих утврђених података о историји насеља и његовој историјској топонимији, уз свако топографско име (улице, трга и др.) треба означити кад је настало, додајући и потребне ближе податке о мотиву имена ако није сам по себи јасан и о ранијим именима, као и о обухваћеним важним објектима. Умесне би биле и местимичне спомен-плоче.

Самим пак именима не треба пречити да буду што сличнија самониклим старинским, а тиме и прикладнија за своју важну службу. Она ће и тако бити сведок времена и симбол земље и народа, али ненаметљиви и тиме вреднији сведок и симбол.

S u m m a r y

Mitar Pešikan

ALTERING GEOGRAPHICAL NAMES AND URBAN MICROTOPYNYMS

Permanent urban development calls for creation of new topographic names. In certain periods we can witness a larger scale changes of former urban microtoponyms, as well as names of towns and villages. The author suggests criteria to be set for the namegivers to observe.